

Länsstyrelsen
Jämtlands län
Kulturmiljö
Johan Loock
063-14 60 47

BESLUT

Datum
2008-05-14

Dnr (anges vid skriftväxling)
432-10539-04

Delgivningskvitto

Enligt sändlista

Byggnadsminnesförklaring av Optands krigsflygfält inom fastigheterna Optand 12:1 och 12:2 samt Ope 9:1, 3:5, 1:6, 1:47, 2:12, 2:13, 4:10, 4:11, 10:1, 2:2, 3:12, 3:13 och 5:39, Brunflo sn, Östersunds kn

BESLUT

Länsstyrelsen förklarar, med stöd av 3 kap 1 § lagen (SFS 1988:950) om kulturminnen m.m. (KML), Optands krigsflygfält för byggnadsminne.

Detta beslut kan överklagas hos Länsrätten i Jämtlands län, se bilaga (Formulär F4).

SKYDDSBESTÄMMELSER

Skyddsområdet omfattar hela fastigheterna Optand 12:1 och Optand 12:2 (fem skiften) samt del av fastigheterna Ope 9:1, Ope 3:5, Ope 1:6, Ope 1:47, Ope 2:12, Ope 2:13, Ope 4:10, Ope 4:11, Ope 10:1, Ope 2:2, Ope 3:12, Ope 3:13 och Ope 5:39.

Skyddsbestämmelserna omfattar följande byggnader/anläggningar:

- Nr 6 (luftspaningstorn med flyghinderbelysning)
- Nr 15 (stolpe med flyghinderbelysning)
- Nr 161 (ladvärn kamouflerat till ladugård)
- Nr 162 (ladvärn kamouflerat till boningshus)
- Nr 163 (ladvärn kamouflerat till lada)
- Nr 166 (officersmäss, kök och marketenteri)
- Nr 167 (ordersal, befälsrum/kontor och förråd)
- Nr 168 (ladvärn kamouflerat till boningshus)
- Nr 169 (a+b) (ladvärn kamouflerat till lada (a) och förråd (b))
- Nr 404 (ladvärn kamouflerat till sammanbyggd lada och ladugård)

1. Anläggningarna nr 6, 15, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169 (a+b) och 404 får inte flyttas eller rivas.
2. Anläggningarna nr 6, 15, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169 (a+b) och 404 får inte byggas om, till, eller på annat sätt förändras till sina exteriörer.

3. Ändring av rumsindelning, eller åtgärder som innebär ingrepp i bärande stomme, får inte göras i byggnaderna nr 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169 (a+b) och 404.
4. Ingrepp i, eller ändring av fast inredning får inte göras i byggnaderna nr 161, 162, 163, 166, 168, 169 (a+b) och 404. Till fast inredning hör bl.a. golv, tak, dörrar, lister, golv- och väggfast köksutrustning samt spelanordningar för de fällbara portarna.
5. I anläggningarna nr 6 och 15 får inte befintliga tekniska anordningar, såsom säkringsskåp, ledningar och lampor borttagas eller förändras.
6. Anläggningarna nr 6, 15, 161, 162, 163, 166, 167, 168, 169 (a+b) och 404 skall underhållas så att de inte förfaller. Vård- och underhållsarbeten skall utföras med sådana material och metoder att det kulturhistoriska värdet inte minskar.
7. Skyddsområdet (se bilaga) skall hållas öppet och i sådant skick att byggnadsminnets utseende och karaktär inte förvanskas. Vägen/taxibanan ska hållas framkomlig. Inom rasterad del av skyddsområdet (se bilaga) får ytterligare byggnader eller andra fasta anordningar inte uppföras.

KOMMENTAR TILL SKYDDSOMRÅDE OCH SKYDDSBESTÄMMELSER

Runt omkring Optands flygfält finns en mängd olika byggnader och andra typer av anläggningar och lämningar från 1940-talet och framåt, varav en stor mängd ligger inom det föreslagna skyddsområdet. Flera av dessa byggnader och anläggningar har uppförts för försvarsmaktens behov och flera är ombyggda i varierande omfattning och några är helt eller delvis raserade. Därtill finns en stor mängd hangarer m.m. som inte byggts av försvarsmakten. Att avgränsa byggnadsminnet har därmed inte varit helt enkelt. Länsstyrelsen har dock valt att koncentrera byggnadsminnesskyddet tidsmässigt till 1940-tal/tidigt 50-tal, respektive 1980-tal, och byggnadsmässigt till den ursprungliga miljön, skapad av försvarsmakten, kring nuvarande Flyg- och Lottamuseet.

Byggnadsminnets skyddsbestämmelser omfattar endast tio anläggningar/byggnader inom ett geografiskt litet område, varav sex byggnader är ladvärn (egentligen sju ladvärn inrymda i sex byggnader) som idag ägs av flyghistoriska föreningen. De övriga tre ladvärnen i flygfältets södra del disponeras av andra föreningar och har delvis byggts om, och är delvis i relativt dåligt skick. Dessa byggnader omfattas inte av några restriktioner med anledning av byggnadsminnet, även om det naturligtvis vore önskvärt om dessa byggnader kunde restaureras och bevaras för framtiden. Länsstyrelsen utesluter inte att det kan bli aktuellt att utreda byggnadsminnesförklaring även för dessa byggnader samt

eventuellt för ytterligare anläggningar i flygfältets närhet. Den stora mängd hangarer m.m. som finns runt omkring flygfältet som inte byggts av försvarsmakten lämnas också utanför skyddsbestämmelserna. Byggnationerna runt flygfältet ger allmänt sett ett brokigt och litet oordnat intryck, vilket är en del av flygfältets karaktär. Det område länsstyrelsen vill vara med och styra utvecklingen i med anledning av byggnadsminnet, är området runt Flyg- och Lottamuseet, d.v.s. främst fastigheten Optand 12:2 (se bifogade kartor).

Det som i första hand är skyddsvärt beträffande ladvärnen är exteriör och byggnadskonstruktion. Den flygsimulator som nyligen installerats i ett av ladvärnen, eller t.ex. den stora mängd fordon m.m. som står i byggnaderna idag, omfattas inte av skyddsbestämmelserna. Den f.d. ordersalen föreslås inte omfattas av skydd av fast inredning, eftersom byggnaden idag används som verkstad m.m.

Den befintliga vindmätaren på LS-tornet (nr 6) omfattas inte av skyddsbestämmelserna. Länsstyrelsens tillstånd kommer dock att krävas för eventuella ytterligare installationer på tornet.

Skyddsområdet omfattar i princip hela flygfältet samt den väg/taxibana som förbinder flygfältet med E 14. Taxibanan har tagits med i skyddsområdet för att visa på Optands långa kontinuitet som militärt flygfält (se historik och motivering). Syftet med att låta (nästan) hela flygfältet ingå i byggnadsminnet är att bevara dess ursprungliga utbredning och visa på det funktionella sambandet mellan ladvärn och flygfält.

Syftet med byggnadsminnesförklaringen är *inte* att förhindra flygverksamhet på Optand. Tvärtom menar länsstyrelsen att det är synnerligen önskvärt att flygfältet nyttjas i framtiden på liknande sätt som idag. Länsstyrelsen har dock inte möjlighet att lagskydda en verksamhet, eller att ge särskilda driftsbidrag med anledning av byggnadsminnet. Länsstyrelsen kan stödja restaurering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, där byggnadsminnen vanligtvis prioriteras, samt stödja informationsinsatser i anslutning till en kulturhistoriskt värdefull miljö.

Länsstyrelsen har intresserat följt arbetet med att skapa Optand Teknikland. Långt framskridna planer finns på att bl.a. uppföra en ny entrébyggnad till anläggningen i anslutning till Flyg- och Lottamuseet (se vidare nedan). Länsstyrelsen är i grunden positiv till planerna, men förutsätter att det fortsatta planeringsarbetet kommer att ske med respekt för byggnadsminnet och i samråd med länsstyrelsen. Länsstyrelsen ser gärna att samråd sker med myndigheten även då det gäller åtgärder i anslutning till byggnadsminnet, utanför skyddsområdet.

Länsstyrelsen lämnar råd och anvisningar i fråga om vård och underhåll av byggnadsminnet. Om det finns särskilda skäl, får länsstyrelsen enligt 3 kap 14 § lagen (1988:950) om kulturminnen m.m. (kulturminneslagen) lämna tillstånd till ändring av byggnadsminne.

I lagen om skydd mot olyckor (SFS 2003:778) ställs starkare krav än tidigare på dokumentation av brandskyddet för byggnadsminnen. En skriftlig dokumentation om detta ska sändas in till kommunen. Mer information om detta kan inhämtas från kommunens räddningstjänst.

ÄRENDETS BAKGRUND

Frågan om byggnadsminnesförklaring av Optands krigsflygfält väcktes av Svensk flyghistorisk förening, region Jämtland-Härjedalen, den 25 november 2004. Som första åtgärd underrättade länsstyrelsen lantmäteriet för anteckning om detta i fastighetsregistret.

Frågan väcktes för fastigheterna Optand 12:1 (själva flygfältet) och Optand 12:2 (ladvärn m.m.). I skrivelsen framhölls också att andra byggnader och lämningar runt fältet borde kunna vara av intresse för en byggnadsminnesutredning. Eftersom staten genom Fortifikationsverket då var lagfaren ägare till Optand 12:1 kunde frågan om byggnadsminnesförklaring formellt bara väckas för fastigheten 12:2. Länsstyrelsen klargjorde dock att man såg det som angeläget att utreda frågan om skydd för hela anläggningen kring flygfältet.

Under 2006 fattades en överenskommelse mellan Fortifikationsverket och Östersunds kommun angående fastigheten Optand 12:1. Överenskommelsen innebar att kommunen köpte fastigheten med syftet att sälja den vidare till någon eller några av de föreningar som utnyttjar flygfältet. Under våren 2008 sålde Östersunds kommun fastigheten till Östersunds Flygklubb.

Den 17 december 2007 skickade länsstyrelsen ut ett meddelande till berörda fastighetsägare angående att låta den väg/taxibana som förbinder flygfältet med E 14 ingå i byggnadsminnets skyddsområde. Inga invändningar mot förslaget inkom till länsstyrelsen.

Flyghistoriska föreningen har under drygt tio års tid drivit Flyg- och Lottamuseet på Optand. Sedan flera år tillbaka har planeringen av Optand som ett framtida försvars-, kommunikations- och teknikhistoriskt centrum (med bl.a. ett utvidgat flyghistoriskt museum) kallat "Optand Teknikland" pågått. I projektet samarbetar främst Jamtli med Militärmuseiföreningen i Jämtlands län (Milmus

Z), Svensk flyghistorisk förening samt Jämtlands Veteranbilkлубb, vilka tillsammans bildat ett aktiebolag, Optand Teknikland AB. Under hösten 2007 beviljades stöd ur EU:s strukturfonder för ett fortsatt arbete med projektet. År 2004 lades Östersunds garnison ned och tankarna på att förena Optand Teknikland med ett garnisonsmuseum väcktes. Försvarshögkvarteret beviljade år 2006 ett bidrag till detta.

I utredningen *Försvar i förvar* (Statens försvarshistoriska museer, Statens maritima museer samt Fortifikationsverket) föreslogs Optand bli en del av ett framtida nätverk av anläggningar som tillsammans visar Sveriges försvar under det kalla kriget. Optand skulle i nätverket dels representera krigs- och vägbaserna och dels mobiliseringsförråden. Långt gångna planer finns därför på att iordningställa ett mobiliseringsförråd på Optand, troligtvis i ett av ladvärnen.

Alla delar i visionen Optand Teknikland finns presenterade i den förstudie som legat till grund för ansökningen ur EU:s strukturfonder.

Länsstyrelsen har tidigare beviljat bidrag till restaurering av ladvärnen samt till en kulturhistorisk dokumentation, som utförts av Per Ericsson. Länsstyrelsen har också deltagit i en del av de möten och diskussioner som ägt rum kring Optand Teknikland och utredningen *Försvar i förvar* samt besökt flygfältet ett antal gånger.

Den 1 februari 2008 sändes förslag till byggnadsminnesförklaring ut på remiss. Under remisstiden såldes fastigheten Optand 12:1 till Östersunds Flygklubb. En överenskommelse har träffats om att Optand Teknikland övertar fastigheten Optand 12:2 från flyghistoriska föreningen. Med anledning av remissvaret från Per Ericsson, sändes den 23 april ett något reviderat förslag till skyddsbestämmelser ut till berörd fastighetsägare, Östersunds Flygklubb. (Se nedan)

Följande remissvar (i sammanfattning) har inkommit. Länsstyrelsen kommenterar några av yttrandena.

Statens försvarshistoriska museer (SFHM) (inkom 2008-02-18)

SFHM tillstyrker byggnadsminnesförklaring och hänvisar beträffande Optands kulturhistoriska värde till slutsatserna av utredningen *Försvar i förvar*.

Fortifikationsverket (FortV) (inkom 2008-02-29)

FortV meddelar att man inte längre är förvaltare av de aktuella fastigheterna och därför inte lämnar några synpunkter på förslaget.

Som information skriver FortV att det utöver vad som nämns i remissen finns ytterligare två byggnadsminnesförklarade flyghangarer. Dessa ingår i byggnadsminnena F 3 Malmslätt och Skillingaryds läger, som båda förvaltas av FortV.

Länsstyrelsens kommentar:

Beslutstexten kompletteras med informationen under rubriken "Kulturhistoriskt sammanhang och motivering till byggnadsminnesförklaring".

Svensk flyghistorisk förening, region Jämtland-Härjedalen (inkom 2008-02-29)

Flyghistoriska föreningen tillstyrker byggnadsminnesförklaring. En undran uttrycktes dock om det faktum att ett bolag nu bildats för uppbyggnaden av Optand Teknikland påverkar möjligheterna att få bidrag i framtiden.

Länsstyrelsens kommentar:

Möjligheterna att få bidrag till kulturmiljövård, t.ex. restaurering av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse, påverkas inte av att bolaget bildats.

Riksantikvarieämbetet (RAÄ) (inkom 2008-03-11)

RAÄ tillstyrker förslaget till byggnadsminnesförklaring.

Jamtli (inkom 2008-03-27)

Jamtli ser mycket positivt på byggnadsminnesförklaring. Skyddsbestämmelserna med tillhörande karta bör dock förtydligas så att det beträffande byggnad nr 166 klarare framgår att det endast är den äldre delen (marketenteri m.m.) som omfattas av byggnadsminnets skyddsbestämmelser och att den nya utställningshangaren inte gör det.

Länsstyrelsens kommentar:

Kartan med de byggnader som omfattas av skyddsbestämmelserna förtydligas.

Östersunds kommun, miljö- och samhällsnämnden (inkom 2008-04-03)

Nämnden har i huvudsak ingen erinran mot förslaget, men poängterar att det är viktigt att flygverksamheten kan fortgå och utvecklas på fältet, samt att utvecklingen av Optand Teknikland inte försvåras. Utifrån det menar nämnden att skyddsbestämmelserna är för restriktivt skrivna, framför allt vad

gäller museibygnaden. Kartan bör vidare förtydligas beträffande byggnad nr 166.

Länsstyrelsens kommentar:

Beträffande framtida verksamhet inom byggnadsminnet hänvisas till skrivningar under rubriken "Kommentarer till skyddsbestämmelserna". Därtill kan nämnas att berörda fastighetsägare tillstyrkt de föreslagna skyddsbestämmelserna. Beträffande byggnad nr 166, se kommentar till Jamtlis yttrande.

Militärmuseiföreningen i Jämtlands län (Milmus Z) inkom 2008-04-06

Milmus Z har inga erinringar mot förslaget. Beträffande det mobiliseringsförråd som planeras i ett av ladvärnen (utifrån utredningen "Försvar i förvar"), kommer samverkan att ske med länsstyrelsen så att byggnadsminnesförklaringen beaktas.

Östersunds kommun, kommunstyrelsen (inkom 2008-04-14)

Kommunstyrelsen ansluter sig till miljö- och samhällsnämndens yttrande.

Per Ericsson (inkom 2008-04-17)

Per Ericsson menar att en ammunitions- och flygbombskassun respektive ett till jordkällare kamouflerat skyddsrum belägna på fastigheten Optand 2:16, bör ingå i byggnadsminnet. Denna typ av byggnader har under de senaste åren rivits i stor omfattning.

Vidare bör det luftspaningstorn (LS-torn) med flyghinderbelysning samt den stolpe med flyghinderbelysning intill flygklubbens klubbstuga omfattas av skyddsbestämmelserna. Tornet står på ursprunglig plats och är välbevarat. Även LS-torn och flyghinderbelysning har under de senaste åren rivits i stor omfattning runt om i landet.

Per Ericsson påpekar också några felaktigheter i den historiska framställningen. Det finns inte några belägg för att matsalen i byggnad nr 166 använts som officersmäss. Det har genom åren florerat en del "myter" kring flygfältet, bl.a. att det funnits en särskild officersbarack. "Officersmässen" är förmodligen en efterhandskonstruktion. Vidare gav försvarsmakten endast flygklubben dispositionsrätt till det som idag är föreningens klubbstuga. Huset *övertogs* alltså inte av flygklubben efter kriget. Per Ericsson upplyser också om att flygfältet inte bara hade strategisk betydelse som krigsflygfält under andra världskriget samt som krigsbas i kalla krigets slutskede, utan också var betydelsefullt

som övningsfält m.m. i inledningen av det kalla kriget fram till ca 1952-52.

Länsstyrelsens kommentar:

Beträffande de två betongbyggnaderna (bombkassun respektive skyddsrum) har länsstyrelsen varit i kontakt med berörd fastighetsägare och med Fortifikationsverket. Det har visat sig att det skulle krävas en utredning i sig för att få fullständig klarhet i frågor kring ägande, ansvar m.m. Därtill är tillgängligheten till byggnaderna i nuläget ett frågetecken. Länsstyrelsen gör bedömningen att det är angeläget att relativt snabbt komma fram till ett beslut om byggnadsminnesförklaring av själva flygfältet, varför frågan om betongbyggnaderna inte kommer att behandlas inom detta ärende. Länsstyrelsen utesluter dock inte att frågan om byggnadsminnesförklaring för dessa byggnader kan komma att aktualiseras i framtiden.

Länsstyrelsen delar uppfattningen att LS-tornet och stolpen med flyghinderbelysning bör omfattas av skyddsbestämmelserna. Berörd fastighetsägare, Östersunds Flygklubb, har meddelat länsstyrelsen att man inte motsätter sig detta. (Se vidare nedan.) Skyddsbestämmelser, historik och byggnadsbeskrivningarna kompletteras i enlighet med detta.

Den historiska framställningen korrigeras/kompletteras enligt synpunkterna.

Östersunds Flygklubb (1) (inkom 2008-04-09)

Flygklubben har inget att erinra mot föreslagen byggnadsminnesförklaring under förutsättning att flygverksamheten på fältet kan fortgå och utvecklas. För att uppnå detta är det enligt flygklubben viktigt att hangarerna kring fältet kan vara kvar och att fler kan byggas. Eventuellt kan avstyckning av "tomter" för hangarerna bli aktuellt.

Länsstyrelsens kommentar:

Skyddsbestämmelserna anger endast förbud mot nybyggnad inom några områden kring ladvärnen (se rasterade områden på karta). För flygfältet gäller att dess karaktär ska bevaras, vilket länsstyrelsen inte kan se skulle äventyras av att ytterligare hangarer byggs längs med fältets ytterkanter, t.ex. enligt den dispositionsplan som bifogats yttrandet. Länsstyrelsen har, som meddelats tidigare, inte alls för avsikt att hindra flygverksamheten på Optand.

Eventuell ny fastighetsbildning i området påverkas inte av byggnadsminnet. Däremot gäller naturligtvis innebörden av

skyddsbestämmelserna oavsett hur fastigheterna i framtiden kommer att se ut, eller vem som är fastighetsägare.

Östersunds Flygklubb (2) (inkom 2008-04-28)

Flygklubben har inget att erinra mot att anläggningarna nr 6 och 15 intas i skyddsbestämmelserna, enligt det reviderade förslag till skyddsbestämmelser som länsstyrelsen skickade ut den 23 april. Klubben anser sig dock inte beredd att ta ett ekonomiskt ansvar för underhållet i den utsträckning och omfattning som skyddsbestämmelserna anger. I övrigt förutsätter klubben att den vindmätare som monterats på LS-tornet får finnas kvar.

Länsstyrelsens kommentar:

Länsstyrelsen har förståelse för att framtida underhåll av anläggningar som inte direkt nyttjas kan verka betungande. De två anläggningar det gäller kommer dock av allt att döma inte vara särskilt underhållskrävande i framtiden. När underhåll blir nödvändigt, har länsstyrelsen dessutom möjlighet att bevilja bidrag till detta. Byggnadsminnen prioriteras vid fördelning av bidrag. Länsstyrelsen anser inte att skyddsbestämmelsernas punkt om vård och underhåll bör ändras med anledning av flygklubbens yttrande. Det är viktigt att det står inskrivet att de byggnader som omfattas av skyddsbestämmelserna ska vårdas och underhållas så att det kulturhistoriska värdet inte minskar. Detta för att undvika att dessa anläggningar uppfattas som mindre värdefulla än de andra.

Vindmätaren kan naturligtvis vara kvar. Den kan dock knappast anses vara en del av byggnadsminnet. För tydlighetens skull skrivs in i kommentarerna till skyddsbestämmelserna att vindmätaren inte omfattas av skyddsbestämmelserna, men att länsstyrelsens tillstånd kommer att krävas för ytterligare eventuella installationer på tornet.

HISTORIK OPTANDS FLYGFÄLT

Följande historik baseras till stor del (den äldre delen) på Per Ericssons dokumentation (original i Fortifikationsverkets arkiv). Historiken har också sammanställts i rapporten "Arbetsplats 27" – Fält 26 Optand. Ett svenskt krigsflygfält (Fortv Rapport 2006:2). Den moderna historien på Optand (1980-90-tal) baseras huvudsakligen på PM skrivet av Olle Göransson, Svensk Flyghistorisk Förening, region Jämtland-Härjedalen.

I slutet av 1930-talet inleddes ett omfattande planeringsarbete inom den svenska försvarsmakten med syftet att skapa permanenta krigsflygfält runt om i Sverige. I juni 1939 beviljade riksdagen medel till anläggande av 20 krigsflygfält.

Då hade ännu ingen lämplig plats i Jämtland pekats ut, men senare samma sommar besvarade chefen för F 4 på Frösön en förfrågan i ämnet från chefen för flygvapnet. Förslaget från F 4 gick ut på att krigsflygfält kunde ställas i ordning dels i Hallviken, 1,5 mil söder om Strömsund och dels i Optand, 1 mil sydost om Östersund. Andra världskriget bröt sedan ut och riksdagen beviljade medel till ytterligare 15 krigsflygfält, som fick nummer 21-34. Flygfältet i Hallviken benämndes av sekretesskäl "Arbetsplats 26" och Optand för "Arbetsplats 27". Som krigsflygfält var dock nummerordningen omkastad så att Optand var fält 26 och Hallviken fält 27. Vid den här tiden betecknades därför Optand ofta som "27/26".

Markfrågan löstes så att flygvapnet förvärvade marken i Optand och Hallviken och arrenderade ut den som betesmark. I Optand handlade det om totalt 974 850 m² fördelade på 40 fastigheter. Planerandet av flygfälten drog ut på tiden och fördröjades. Under sommaren 1942 påbörjades arbetet med att avverka skog och röja mark och under påföljande vinter och vår kunde, efter att ytterligare medel skjutits till, start- och landningsbanor iordningställas. I anslutning till fältet påbörjades också anläggandet av vägar, som skulle leda till uppställningsplatser med flygplansvärn, s.k. vallvärn. Det som inte var känt då, men stod klart något år senare, var att marken skulle komma att kräva omfattande dränering i framtiden.

Ursprungligen fanns planer på att i Optand anlägga 24 vallvärn enligt modellen hästskoformade jordvallar som skulle passa för bomb- och spaningsflygplan. Tanken att omvandla ett antal av värnen till täckta s.k. ladvärn, bl.a. för att möjliggöra reparationsarbeten under dåligt väder och i mörker, väcktes av flygvapenchefen. I Optand innebar det att tio stycken av de planerade värnen byttes ut mot ladvärn, d.v.s. hangarer kamouflerade som mangårdsbyggnader, ladugårdar och stora lador. Intill flygfältet skapades därför tre "gårdsmiljöer" av hangarer, där flygplanen kunde garageras. (Mer om ladvärnen under *Byggnadsbeskrivningar*.)

Ett av vallvärnen är idag särskilt tydligt och lättillgängligt. Det ligger strax nordväst om ett av ladvärnen (byggnad nr 163). Ursprungligen var vallvärnen även försedda med skyddsrum av trä i ändarna på jordvallarna. De raserades till stor del under 1960-talet. Dessutom fanns ett antal skyttevärn i terrängen runt omkring flygfältet, anlagda för närskyddet av Optand. Värnen utgörs av nedgrävda skyttegravar förstärkta av träplankor. Värnen var tänkta att bestyckas med kulspruta. Idag är de flesta av värnen svåra att upptäcka, då de är omgivna av vegetation och/eller hoprasade.

I början av 1943 planerades för ytterligare anordningar vid de krigsflygfält som var under uppbyggnad. Det beslutades bl.a. att

matbaracker skulle uppföras vid åtta av flygfälten, däribland Optand. Vissa av fälten, bl.a. Optand, förseddes med elektricitet och några av ladvärnen med uppvärmningsanordningar.

Genom ett nytt försvarsbeslut 1942 trädde flygvapnets nya basorganisation i kraft. Tillfälliga flygfält på åkrar och tillfrusna sjöar övergavs i stort sett helt till förmån för de permanenta krigsflygfälten. Flygfälten i Optand och Hallviken var troligen så gott som färdigställda under sommaren 1943. De två jämtlandsfälten, nr 26 och 27, tillhörde då de största krigsflygfälten i landet.

Optands flygfält hade sammanlagt tre banor. Två av banorna mätte vardera 850 meter, och den tredje 950 meter. Ytskiktet var gräs. Förutom de tio ladvärnen fanns en expeditionsbarack, en flygtjänstbarack, en förlägningsbarack, en förrådsbarack, en matbarack samt ett avtråde. Dessutom uppfördes ett antal mindre lador och sommarladugårdar i anslutning till fältet som kompensation för de som raserats när marken köpts in. De bidrog också till illusionen av jordbrukslandskap. Diverse andra kamouflagearbeten genomfördes också, t.ex. kring vallvärnen.

För själva skyddet av flygfältet uppstod snabbt ett behov av att kunna förvara ammunition i närheten. Två ammunitions- och flygbombskassuner byggdes för ändamålet några hundra meter öster om flygfältet. Båda byggnaderna uppfördes i armerad betong, men liknar lador till det yttre. En av dessa kassuner finns kvar idag. Av samma typ, fast kamouflerad som jordkällare var det skyddsrum för det s.k. flygfältsluftvärnets personal som byggdes strax öster om fältet. Skyddsrummet är omgivet av bas- och grupperingsplatser för flygfältsluftvärnets pjäser, anlagda som gropar i marken omgivna av skyddsvallar. I terrängen runt grupperingsplatserna finns dessutom ett antal närskyddsvärn. Ett luftbevakningstorn, som revs på 1970-talet, byggdes några hundra meter söder om fältet.

Av de totalt 39 krigsflygfälten som anlades under andra världskriget var fältet i Hallviken det fält som var i särklass mest dyrbart i pengar räknat. Optand tillhörde de dyrare fälten, men låg långt ifrån anläggningskostnaderna för Hallviken. Redan kort efter krigsslutet 1945 började flygstaben att planera för krigsflygfältens framtida användning och underhåll. En del av fälten kom att bli kvar för flygvapnets ändamål och en del uppläts för civilt bruk i varierande omfattning. En del fält öppnades upp, en del förblev hemliga. Från november 1946 tillhörde Optand kategorin övningsflygfält med definitionen ”icke-hemliga fält, som icke äro flottilflygfält”. Hallviken släpptes däremot inte iväg för civilt bruk i samma omfattning som så småningom Optand.

Under slutet av 1940- och fram till ca 1952-53 hade Optand en fortsatt strategisk betydelse. Fältet utnyttjades flitigt för flygvapnets övningar. Här garagerades planen J 26 Mustang och J 29 ”Tunnan”. Fältet försågs vid den här tiden bl.a. med elektrisk flyghinderbelysning och ett LS-torn (luftspaningstorn) – även det med flyghinderbelysning. LS-tornet, samt en stolpe med flyghinderbelysning finns kvar på ursprunglig plats intill det som nu är klubbstuga för Östersunds Flygklubb. LS-torn för optisk luftbevakning uppfördes på många platser runt om i landet. Tornen försågs med telefonutrusning, vilken förbands med ledning till en luftbevakningscentral. Optisk luftbevakning sköttes främst med hjälp av kikare och var vanligtvis inte i funktion i fredstid, annat än under övningar. Till luftbevakningen var en stor del frivilliga personer knutna, bl.a. lottor. Från 50-talet och framåt användes huvudsakligen radar för luftbevakningen, men den optiska metoden användes som komplement under hela kalla kriget. LS-torn har rivits i stor omfattning under senare år.

Redan omkring 1950 började Optands flygfält användas för civilt bruk. Östersunds Flygklubb fick då genom ett nyttjanderättsavtal möjlighet att disponera en barack och ett ladvärn för sin verksamhet. Ladvärnen blev efter kriget relativt snabbt otidsenliga och de nya, större planen krävde också längre och belagda banor. Några av ladvärnen kom att användas som mobiliseringsförråd.

Under 60- och 70-talen var flygvapnets intresse för fältet lågt och underhållsarbetet eftersatt. Vid sidan av Östersunds Flygklubb kom flera föreningar att etablera sig på Optand. Östersunds Fallskärmklubb, Östersunds Segelflygklubb, Östersunds Modellflygklubb, Svensk flyghistorisk förening och Jämtlands Veteranbilklubb samsas idag om flygfältet. Flera nya mer eller mindre permanenta byggnader, bl.a. hangarer, uppfördes omkring fältet, inte bara av föreningarna utan av olika privatpersoner och företag.

I mitten av 1980-talet uppstod ett nytt intresse för Optand från flygvapnets sida. För att skapa en ny förbifart för biltrafiken utanför Östersunds stadskärna, blev det aktuellt att dra om E 14 (dåvarande E 75), som tidigare gick rakt igenom staden. Den nya sträckningen kom att dras alldeles förbi flygfältet, så att några av ladvärnen hamnade på ”fel” sida om den nya vägen. I ett nytt koncept som flygvapnet utvecklat, kallat ”Bas 90”, kunde dock en del av den nya motorvägen utnyttjas som en start- och landningsbana inom ramen för en krigsbas. Systemet att utnyttja landsvägar som start- och landningsbanor i s.k. vägbaser hade utvecklats huvudsakligen under 1960-talet och är enligt utredningen *Försvar i förvar* unikt för Sverige.

Bas 90-konceptet gick ut på att skapa ett skydd för personal, flygplan och övrigt materiel på marken genom rörlighet och spridning över en stor yta. I Bas 90 ingick vanligtvis en huvudbana (H) och tre kortbanor (B, C och D). Helheten bands ihop med taxibanor och uppställningsplatser för flygplanen. Kortbanornas längd och bredd anpassades för JA-37 Viggens förmåga att starta och landa på korta sträckor.

Optands flygfält kom att ingå i krigsbas FRÖ/OPE, vars huvudbana H låg på flygflottiljen F 4 på Frösön. Kortbana B var "flygrakan" på bilvägen ut mot civila flygplatsen på Frösön, bana C var flygrakan på E 14 vid Optand och bana D var huvudbanan på Optand, som därmed genomgick en rejäl ombyggnad. Banan förstärktes, breddades, förlängdes och fick en hård beläggning. Banorna C och D på Optand sammanbands med en taxibana med uppställningsplatser (se bifogad karta). Krigsbasens kommandocentral placerades på F 4 med en mindre ledningscentral i container som reserv på Optand. Ledningscentralen på Optand avlägsnades år 2005.

Bas 90 planerades i slutskedet av det kalla kriget och var inte färdigbyggt förrän efter Berlinmurens fall. Den första övningen på nya Bas 90 ägde rum 1990. Därefter genomfördes flygning med Vigen i stort sett någon vecka varje år på Optand.

År 1995 kunde flyghistoriska föreningen öppna Flyg- och Lottamuseet, vars förverkligande till stor del skett tack vare föreningens eldsjäl Hans Björkqvist. Museet visar ett 30-tal militära och civila flygplan samt andra föremål med anknytning till flygverksamhet. I den f.d. matsalsbaracken (nr 166) är museets Lotta-avdelning inrymd (se vidare nedan). År 2002 förvärvade flyghistoriska föreningen sju av ladvärnen av försvarsmakten, vilka idag huvudsakligen används som förråd. I ett av ladvärnen har en flygsimulator installerats.

År 2004 beslutades om nedläggning av Östersunds garnison. Sedan dess har försvarsmakten avvecklat sin verksamhet och genomfört sanering av området. Flygfältet såldes först till Östersunds kommun, som nyligen sålt det vidare till Östersunds Flygklubb.

KULTURHISTORISKT SAMMANHANG OCH MOTIVERING TILL BYGGNADSMINNESFÖRKLARING

Optands krigsflygfält representerar flera aspekter av det moderna industrisamhällets kulturarv, och är därmed en central anläggning för förståelsen av 1900-talet. För försvarsmakten kom Optand att ha två huvudsakliga syften, dels som krigsflygfält under andra världskriget och dels som krigsbas under kalla krigets slutskede. Även i inledningen av det kalla kriget hade dock Optand en strategisk betydelse som krigsbas, bl.a. för flygövningar. Först i och med nedläggningen av Östersunds garnison 2004 förlorade Optand sin strategiska betydelse.

Under tiden däremellan etablerade sig ett stort antal föreningar på Optand, vilka delvis kom att ta över de ursprungliga militära byggnaderna. Genom flyghistoriska föreningens försorg inrättades sedan Flyg- och Lottamuseet. Optands flygfält speglar därmed inte bara militär verksamhet, utan också en del av fritids- och föreningslivet under andra hälften av 1900-talet. Det militära kulturarvet och föreningsverksamheten har under de senaste åren smälts samman allt mer i och med planeringen av Optand Teknikland. Den upplevelsebaserade visionen Optand Teknikland kommer, om den genomförs fullt ut, att innebära en ny utvecklingsfas på Optand.

Optands flygfält kan visa upp en förhållandevis välbevarad anläggning från 1940-talets beredskapsår, men också visa på en kontinuitet och utveckling under de följande decennierna – och därtill en vision för framtiden.

Bland övriga liknande anläggningar i landet är det sannolikt bara en som kan jämföras med Optand, nämligen krigsflygfältet Brattforsheden i Värmland, som förklarades som kulturresevat 2003. Brattforsheden, som också anlades under andra världskriget, hade en större strategisk betydelse under krigsåren än Optand, men kom däremot inte att spela någon större roll decennierna efter kriget. Såsom välbevarat krigsflygfält och krigs- och vägbas är sannolikt Optand unikt.

Förutom kulturresevatet Brattforsheden finns totalt fem byggnadsminnesförklarade flyganläggningar i landet. Dessa är Lindarängens flyghangar och Bromma flygplats i Stockholm samt Kustartilleriregementet KA 3 på Gotland, F 3 Malmslätt i Linköpings kommun och Skillingaryds läger i Vaggeryds kommun inom vilka flyghangarer ingår som delar i byggnadsminnena.

Optands krigsflygfält har militärhistoriska, samhällshistoriska och pedagogiska värden som gör anläggningen synnerligen märklig.

Länsstyrelsen
Jämtlands län
Kulturmiljö

Länsstyrelsen gör därför bedömningen att Optand uppfyller kulturminneslagens krav för byggnadsminnesförklaring.

I den slutliga handläggningen av ärendet har länsantikvarie Lillian Rathje, länsarkitekt Olle Lundgren och jurist Boel Hjelm deltagit.

Bengt-Åke Strömquist
tf länsråd

Johan Looock
antikvarie

Bilagor:

- Byggnadsbeskrivningar
- Karta med hela skyddsområdet markerat
- Karta med numrerade byggnader som omfattas av skyddsbestämmelser
- Karta med rasterat område, vilket inte ytterligare får bebyggas
- Blankett för överklagan (formuär F4)

Sändlista:

Med delgivningskvitto:

Östersunds Flygklubb, Box 237, 831 23 Östersund
Svensk flyghistorisk förening, Region Jämtland-Härjedalen, c/o Olle Göransson, Österåsen 520, 840 31 Åsarna
Optand Teknikland AB, c/o Jamtli, Box 709, 831 28 Östersund
Erik Thomas Larsson, Ope 340, 831 92 Östersund
Tua Inga Anita och Sven Erik Larsson, Ope 150, 831 92 Östersund
Peter Andersson, Grundläggargränd 48, 831 36 Östersund
Margareta Ing-Charlott och Torbjörn Andersson, Ope 156, 831 92 Östersund
Bengt Olov och Kia Anna-Kristina Flykt, Ope 134, 831 92 Östersund
Karin Maria Elisabeth Jonsson och Lars Gunnar Wallin, Ope 165, 831 92 Östersund
Bengt O D C Smith, Ope 186 Bengtsgården, 831 92 Östersund
Märta Kristina Flögstad och Ruth Eivor Fastesson, Ope 194, 831 92 Östersund
Sven, Karin och Bertil Nilsson, Ope 203, 831 92 Östersund
Karin Anita och Klas Göran Liljegren, Ope 308, 831 92 Östersund
Per och Charlotte Helena Lagerfalk Leijon, Ope 313, 831 92 Östersund
John Magnus Bäckström, Ope 125, 831 92 Östersund
Ernst Olov Bäckström, Ope 123, 831 92 Östersund
Ulla Mari-Anne Bäckström, Ope 317, 831 92 Östersund
Lars Åke Bäckström, Litsnäset 235, 830 30 Lit
Tua Maria Jeffs, Ope 320, 831 92 Östersund
Mark Justin Jeffs, I Imperial Ave., West Cliff on Sea, GB-SSO 8NE Essex, UK
Nils Christer Persson, Ope 327, 831 92 Östersund

För kännedom:

Riksantikvarieämbetet, Box 5405, 114 84 Stockholm
Fortifikationsverket, 631 89 Eskilstuna
Statens försvarshistoriska museer, Box 14095, 104 41 Stockholm
Lantmäterimyndigheten i Östersunds kommun, 831 82 Östersund
Östersunds kommun, Miljö- och samhällsnämnden, 831 82 Östersund
Östersunds kommun, Kommunstyrelsen, 831 82 Östersund
Östersunds kommun, Kultur- och fritidsnämnden, 831 82 Östersund
Jamtli, Kulturhistoriska sektionen, Box 709, 831 28 Östersund
Milmus Z, c/o Jan Anders Jakobsson, Röstavägen 10, 830 43 Ås
Per Ericsson, Jämtlands Nyby, 830 30 Lit

Länsstyrelsen, kulturmiljö (2 ex)